

merjav z delovanjem sorodnih in sočasnih kulturnih ustanov na naših tleh in v naši bližnji okolici.

Bolj zahtevnega bralca nekoliko zmotijo nekatere nedoslednosti v knjigi. Pri daljših citatih je slovensko besedilo običajno v tekstu, nemški original pa v opombi. Predvsem v uvodnem delu knjige najdemo tudi mesta, kjer je slovenski prevod verjetno pomotoma izostal in lahko naletimo le na tujejezično besedilo. To npr. velja za pismo Ludwiga van Beethovna družbi iz leta 1819, ki je navedeno le v nemščini, ali pa za diplomu Niccolòju Paganiniju iz leta 1824, s katero je bil sprejet v častno članstvo družbe, ki je v knjigi navedena le v italijanščini. Tudi spisek virov in literature bi moral biti bolj popoln, saj ni smiselno, da je omejen zgolj na nekaj temeljne literature. Nekaterih virov, iz katerih je avtor črpal bogato gradivo in ki so najbolj pogosto citirani v opombah, v spisku virov in literature ne najdemo; to velja za vse arhivsko gradivo in za ljubljansko časopisje, začenši z Laibacher Zeitung. Tudi seznam častnih članov Filharmonične družbe (v prilogi) ne omenja vseh imen, za katere je v besedilu navedeno, da so bili sprejeti v častno članstvo, temveč se omejuje zgolj na imena glasbenikov. Že pri prebiranju dosedanjih del o Filharmonični družbi smo kot častne člane družbe spoznali nekatere od teh, npr. Beethoven, Haydna, Paganinija, Brahmsa in neutrudne sodelavce družbe, v Kuretovi knjigi pa lahko izvemo, da so častni člani družbe postali tudi nekateri politiki, med njimi denimo Klemens Metternich in Alexander Bach.

Monografija o Filharmonični družbi predstavlja eno najpopolnejših del o posamezni kulturni ustanovi na naših tleh v preteklosti. Upošteva jo njeno vlogo in ugled v širšem avstrijskem in srednjeevropskem prostoru se lahko zamislimo, da bi bila velika škoda, če bi njena temeljna spoznanja ostala dosegljiva zgolj slovenščine večšim bralcem. Med iskanjem sledi naše kulturne preteklosti bomo redko naleteli na delo o ustanovi na slovenskih tleh, v kateri bi bila najpogosteje omenjena večina kulturno razgledanega sveta zelo znana imena; v Kuretovem delu so to npr. Ludwig van Beethoven, Johannes Brahms, Wolfgang Amadeus Mozart, Franz Schubert, Frédéric Chopin, Peter Iljič Čajkovski ali Felix Mendelssohn. Kdor je doslej morda sumil, da gre pri visokoletečih ocenah o Filharmonični družbi, kranjskem kulturnem ambasadorju iz stoletja meščanov, za preveč napihnjena in na domačem zelniku zrasla pretiravanja, bo moral po izdaji Kuretovega dela pošteno premisliti o svojih sodbah.

*Aleš Gabrič*



**Hedvika Zdovc: Sejmi na Celjskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja. Celje : Zgodovinski arhiv Celje, 2006, 220 strani.**

Zgodovinski arhiv Celje je izdal novo publikacijo, tokrat predelano in nekoliko dopolnjeno magistrsko nalogo, ki jo je Hedvika Zdovc zagovarjala decembra 2005 na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete. Ker je avtorica zaposlena v celjskem arhivu, je za pričujočo študijo uporabila kar gradivo, ki ji je bilo najbolj pri roki, in se pri svoji nalogi omejila na prostor južnega dela slovenske Štajerske. Raziskovala je sejme, sejemsko dejavnost in vse vzporedne dejavnosti, ki so se razvile ob prirejanju ali za prirejanje sejmov.

Kot je zapisala, sejme poleg konferenčnih in kongresnih dejavnosti še dandanes uvrščamo med najpomembnejše storitvene dejavnosti v razvitih tržnih ekonomijah, saj pospešujejo prosto gibanje ljudi, blaga, kapitala in storitev. Sejemsko dejavnost ne koristi samo razstavljalcem in obiskovalcem, temveč tudi zaledju sejemskega mesta (drugim uslužnim dejavnostim, kot sta npr. gostinstvo in hotelirstvo).

V svoji raziskavi je avtorica zajela dolgo časovno obdobje, in sicer od konca 18. stoletja pa vse do začetka druge svetovne vojne oz. do razpada Kraljevine Jugoslavije, ki je tako ali drugače spreminil utečen način življenja na vseh področjih bivanja.

Sejmi pa so imeli pomembno vlogo pri trgovanju že v preteklosti. Razna praznovanja, kjer se je zbralo večje število ljudi, so že od nekdaj pritegovala zanimanje trgovcev. Ljudi so oskrbovali s hrano in pijačo, kramarji pa so prodajali različne spominke. Poleg gospodarskega pomena so bili sejmi tudi velik družabni dogodek, saj so nanje prihajali prodajalci in kupci od blizu in daleč in tako omogočali srečevanje ljudi, pogovore in izmenjavo nazorov. Množica, ki se je zbirala na sejmih, je posamezniku dajala občutek samozaupanja in družbene moči. Dogajanje so običajno dodatno popestrili akrobati, žonglerji, požiralci ognja, kasneje celo sodniki, ki so javno reševali spore. Nekoliko modificirani sejemski rituali so ostali živi ves srednji vek in ponekod so se nekatere navade obdržale celo do danes.

Želja po novih manufakturnih izdelkih je kmečko prebivalstvo pravzaprav prisilila, da se je začelo aktivneje vključevati v trženje. Avtorica se je med drugim osredotočila tudi na nastanek trgovanja in miselni preskok od kmečke samozadostne pridelave do ponujanja presežkov pridelave na tržišču, saj je bilo do 18. stoletja množičnega povpraševanja po prodajnih artiklih zelo malo. Tako merkantilisti kot fiziokrati tistega časa so skupaj

težili k izboljšanju trgovinskega prometa in povečevanju tržišč. Prvi pomemben korak k temu je bila odprava notranjih carin leta 1775, nadaljnjo liberalizacijo trgovine pa so ovirali še nekateri drugi zakoni, katerih povezava s sprostitvijo trgovine se nam danes zdi popolnoma nelogična (npr. oblačilni red), v 18. stoletju pa je določala družbene norme.

Z gospodarskega stališča je nakupovanje na sejmi kupcem olajšalo izbiro, saj so sejmji nudili dober pregled ponudbe blaga in njegove kakovosti, konkurenca blaga na sejmih pa je uravnavala višino cen. Sejme je v državi regulirala deželna oblast z izdajanjem odredb in zakonov, natančna navodila pa so objavljali v obrtnih redih od 30. let 18. stoletja dalje. Za obravnavano območje je bil do srede 19. stoletja to štajerski gubernij v Gradcu, v začetku leta 1850 pa je na njegovo mesto stopilo graško deželno namestništvo. Vloge in pomena sejmov se je deželna oblast v Gradcu dobro zavedala, saj je skušala s številnimi koncesijami povečati gospodarski razvoj tistih območij, kjer so prirejali sejme. Pravi razcvet sejemске dejavnosti pa je prinesla zemljiška odveza in leto 1848 ter nov, liberalno zasnovan, leta 1859 izdan obrtni red. V času med obema svetovnjima vojnama je privolitev za organizacijo sejmov odobril ban po posvetu s trgovsko zbornico.

Sejmi so spremljali številna cerkvena prošenja, ki so jih prirejali navadno na god zavetnika kraja, običajno patrona farne ali podružnične cerkve. Izvajanje sejmov ob prošenjih je bilo v začetku pravzaprav nezakonito, saj za izvedbo sejma ni bila izdana koncesija. Ker pa so imeli taki sejmi že dolgoletno tradicijo, so oblasti zamižale in so se mnogi od praznikov spremenili v redne sejme, kjer so ob določenih dnevih, navadno ob sobotah ali sredah kupovali in prodajali prebivalci iz domačega in oddaljenejših krajev. Če so se sejmi odvijali časovno ali krajevno preblizu, so si konkurirali. Praviloma se sejmi niso smeli odvijati v krajih, ki so bili manj kot dve uri hoje oddaljeni drug od drugega, v zelo kratkem časovnem razmaku. To je povzročalo težave tako kraju, kjer se je sejem odvijal časovno prej, ker so nekateri kupci in prodajalci čakali na "svoj" sejem, in kraju, kjer se je sejem odvijal časovno kasneje, saj je bila ponudba blaga zaradi čakanja na sejem ali zaradi že opravljenih poslov na pravkar prirejenem sejmju slabša. Po določilih je moralo med dvema bližnjima sejmoma preteči dva do tri tedne. Med obema svetovnjima vojnama je bila razdalja med sejemskima krajema v kratkem časovnem obdobju določena na 20 kilometrov.

V posebnem poglavju je avtorica v preglednicah navedla sejme na obravnavanem področju po dnevih, ko se je sejem v kraju odvijal, v naslednjem poglavju pa je opisala pot, kako je neka

pravna oseba, običajno občina ali gospostvo, sploh dobila koncesijo za pripravo sejma. Po letu 1836 pa je bila lahko prireditelj sejma le občina.

Za priredbo sejma je bilo treba prositi za pridobitev privilegija in plačati privilegijsko takso. Roki za plačilo so bili omejeni in v kolikor zainteresirana stran ni pravočasno ali sploh ni poravnala stroška, sejemскеga privilegija ni dobila. Pri tem je morala dati v potrditev tudi tarife stojnin, ki so jih nameravali zaračunavati. Stojnino je moral pristojni blagajni plačati vsak prodajalec kot povračilo stroškov za eventualno povzročeno škodo na sejmju. Včasih so si zainteresirani predpise in pogodbe različno razlagali, kar je navadno pripeljalo do sporov. Predvsem so si stojnino lastile občine in deželskosodne gosposke na dotičnem področju. Kadar so imele sprte strani vso dokumentacijo, ki je argumentirano potrjevala njihovo zahtevo, je bil spor dokaj hitro razrešen, če pa temu ni bilo tako, se je prepir vlekel dolgo in postal drag tako zaradi plačevanja taks kot zaradi izpada predvidenega dohodka zaradi neorganiziranja sejmov.

V 60. letih 19. stoletja je bilo že bolj ali manj jasno določeno, da stojnine pripadajo občinam, saj pobrani denar za stojnino ni bil predviden kot poplačilo privilegijske takse, pač pa kot odškodnina za nastalo škodo pri oddaji zemljišča za pripravo sejemскеga prostora. Ob težavah pri pobiranju stojnine, ker so se nekateri udeleženci sejma upirali plačevanju, so prireditelji pričakovali pomoč vojaških enot, vendar oblast nad tem ni bila vedno navdušena in jo je redko podeljevala, saj je vojsko potrebovala za reševanje drugih težav. Problem je predstavljala tudi poraba denarja, ki se je v blagajno natekel od stojnine. Nekaj so ga res porabili za popravilo škode, nastale ob priredbi sejma, včasih pa je bila škoda majhna ali pa je sploh ni bilo, želje glede porabe pobranega denarja pa so bile različne. V času od 20. do 40. let 20. stoletja so sejemski prostor brezplačno poleg nekaterih občin ponujali tudi gostilničarji, saj so si s tem zagotovili večji promet v lastni dejavnosti.

Trgovina ne more potekati brez cen prodajnih artiklov, zato se avtorica ni mogla izogniti poglavju o politiki oblikovanja cen, posebno pozornost pa je namenila trgovanju z živino, ki je bila glavni kmečki prekupčevalni artikel. Kot skrajni ukrep proti pretiranemu naraščanju cen v času gospodarske krize v tridesetih letih 20. stoletja pa je omenila administrativno določanje cen, katerega namen je bilo uravnavanje višine cen po različnih krajih obravnavanega območja. Kot pomembno obsejemsko dejavnost, posebej vezano na prodajo živine, je avtorica omenila mešetarjenje, ki je za izvajalca pomenilo bolj ali manj priložnostni zaslužek. Mešetarji so posredovali pri nakupu in prodaji živine, najemali gonjače, nekatere mešeterske

družine pa so bile znane daleč naokoli, vendar vse niso bile na dobrem glasu.

Krošnjarijenje, ki se je prav tako odvijalo na sejmih in ob njih, je po pojmovanju trgovcev predstavljalo nelojalno trgovanje, po prepričanju trgovcev pa so se s tem poslom ukvarjali mladi delomrzneži, ki so izkoriščali privilegij patenta z dne 5. maja 1811. S pritiskanjem na oblasti so trgovci krošnjarijenje poizkušali omejevati v čim večji meri. Sprva velikega uspeha niti niso dosegali, ker pa so bili krošnjariji zelo mobilni, se jih je oblast začela bati, saj so poleg trgovskega blaga prinašali tudi letake z nezaželeno in nevarno revolucionarno vsebino. V 30. letih 20. stoletja pa je bilo krošnjarijenje dokončno prepovedano.

Velikokrat sta kramarski in živinski sejem potekala istočasno, območje, kjer sta se odvijala, pa je bilo navadno isto, vendar sta morala biti prostora strogo ločena. Predpisi so namreč za živinski sejem zahtevali primerno lego izven kraja, določali velikost prostora upoštevajoč število pripeljane živine in ureditev terena. Prostor je moral biti ograjen, opremljen z enim vhodom in izhodom ter razdeljen za posamezne vrste živine, v bližini je morala biti voda in lahko dostopna tehtnica, za konje pa je moralo biti pripravljeno tekališče. Živina iz tujih dežel, ki ni bila podvržena zakonu o živinski kugi, je morala biti razstavljena na popolnoma ločenem prostoru, v bližini sejemskega prostora pa je moral biti postavljen lahko dostopen in od drugih hlevov popolnoma ločen dezinfekcijski izolirni hlev. Sejemski prostor je moral biti dobro označen, prodajo živine na velikih izvoznih sejmih pa je moral nadzorovati živinozdravnik. Na sejmih lokalnega pomena je lahko tak nadzor opravljala tudi katera druga, od okrajnega glavarstva potrjena oseba.

Prostor so morali urediti izvajalci sejma. V kolikor sejmišče ni bilo pripravljeno v skladu s predpisi, je lahko minister za poljedelstvo in vode prirejanje sejmov ustavil, dokler izvajalci sejmišča niso uredili. Tako v 19. kot tudi v 20. stoletju so se nekateri sejemski prostori izkazali za neprimerne, zato so morali prireditelji sejmov iskati nove rešitve. Sicer pa je v času sejma vladal tako imenovani sejemski mir, ki je skozi čas oblikoval posebna pravila za ohranjanje reda in varnosti ljudi in blaga.

Za primer večjega mesta, ki je intenzivno živelo v vrvežu sejmov in se še danes postavlja z bogato tovrstno tradicijo, je avtorica izbrala Celje, ki je dobilo pravico za prirejanje sejmov že okoli leta 1300, ko je bila naselbina povzdignjena v trg. V kraju je v drugi polovici 14. stoletja živelo tudi nekaj židovskih bankirjev, ki so s svojim delovanjem dajali zagon gospodarskemu razvoju območja. Ko je Friderik II. kraju podelil mestne pravice, Ulrik II. pa je listini dodal še nove določbe, ki jih je s privilegijsko listino potrdil tudi cesar Friderik

III., je Celje doživelo pravi gospodarski razcvet. Mesto je dobilo pravico do prirejanja dveh letnih sejmov in tržnega dneva ob sobotah. V drugi polovici 15. stoletja je dobilo tudi pravico obveznega skladiščenja tranzitnega blaga, razen pšenice, vina in soli.

Nekateri trgovci so se kljub predpisanim krajem in postopkom po stranskih poteh uspevali izogibati mitnicam in plačevanju mitnin. Zato je bila v času vladanja cesarja Ferdinanda I. ponovno potrjena pot, po kateri mora potovati trgovsko blago. Glavna trgovska cesta je potekala skozi Bistrico, Vojnik, Celje, Vranksko, Kompolje, Kamnik, Ljubljano in naprej proti Italiji. Celje se je v prvi polovici 16. stoletja potegovalo za dodatni sejem, saj bi ta po mnenju Celjanov ugodno vplival na razvoj kraja in povečanje števila meščanov. Dobili so pravico do prirejanja sejma na god sv. Andreja, pravico do petega letnega sejma pa so Celjani dobili v 17. stoletju kot zahvalo za pomoč vojski v času tridesetletne vojne in v času splošnega kmečkega upora. Vendar so se meščani pritoževali zaradi po njihovem mnenju prenizkega zaslužka, ki ga je delno zmanjševala tudi nelojalna konkurenca razvite kmečke trgovine.

Leta 1811 je cesar Franc I. ponovno potrdil celjske sejemske pravice in s koncesijsko listino mestnemu magistratu še naprej dovolil izvajanje petih letnih, treh živinskih in tedenskega sejma ob sobotah. V kolikor so prišli sejmi na dela prost dan ali na zapovedan praznik, so ga organizirali prvi naslednji delovni dan. Sredi 19. stoletja pa se je mesto potegovalo še za en tedenski sejem.

Sejemski promet na sobotnih sejmih v Celju je bil do 19. stoletja nepomemben, sredi 19. stoletja pa so se lokalne razmere v mestu močno spremenile. Po izdaji novega sejemskega reda in reklami v okoliških krajih, ki je povečala konkurenco proizvajalcev, je prostor na celjskem Glavnem trgu, kjer se je sejem odvijal, postal premajhen. Leta 1847 je Celje dobilo pravico do organiziranja še drugega tedenskega sejma. Za nov tržni dan je bila poleg sobote določena sreda, določila glede tržnega prostora, pobiranja stojnine itd. pa so bila enaka kot za sobotni sejem.

V posameznih poglavjih se je avtorica posvetila še posameznim obrtnim redom, ki so urejali sejmarjenje v Celju in pripravi ter odvijanju posameznih sejmov, kot so živinski in posebej svinjski sejmi, letni, tedenski in kramarski sejmi. Obraznavala je še tržne pristojbine, možnosti rezervacije sejemskega prostora, mestno tržno upravo, ki je bdela nad sejemskim dogajanjem po prvi svetovni vojni, prodajni čas sadjarjev in kmetov na tedenskih sejmih. Pri postopanju policije pri nadzorovanju trgovanja omenja, da naj bi ta po nekaterih navedbah predvsem z okoliškimi branjevskami slabo postopala, nekatere pa celo pretepalala.

Poseben problem je predstavljala ureditev sejmkega prostora. Kupci in mestna uprava so menili, da je nehygienično, da so zlasti branjevke na sejmu v košarah prinesena živila, npr. mleko, sir, smetano, jajca in drugo, mesarji pa meso in mesne izdelke, razstavili kar na tla, zato so od prodajalcev sprva kot podlago zahtevali čist prt. Vendar nekateri tudi te najmanjše zahteve niso izpolnjevali. Po nekaj neuspehih so kritiki le dosegli, da so prodajalci na trgu za nakup in prodajo živil najemali stojnice. Zlasti mesarji so pri prodaji mesa na trgu želeli umetno zviševati cene, mestna oblast pa je z lastno prodajo želela cene znižati ali vsaj obdržati v mejah še sprejemljivega. Mesarji so tako zaradi lastnega zaslužka odhajali po nakup klavne živine na Hrvaško in v Bosno, kjer so bile cene pri kmetih bistveno nižje, s prodajo na celjski tržnici pa se je njihov zaslužek povečal.

Pred božičem so na celjskem sejmu prodajali tudi smrečice za božična drevesca, katerih prodaja je bila dovoljena le pod posebnimi pogoji. Smrečice so morale imeti posebno spričevalo o izvoru, saj je nekontrolirano in nestrokovno sekanje najlepših mladih smrek siromašilo pomladitvene nase v gozdovih. Za božična drevesa je bilo dovoljeno sekati le v rasti zaostala ali deloma oz. v celoti posušena drevesca, ki pa so bila le redko primerna za božična drevesa, za katera se je zahtevala lepa oblika in lepo rase veje. Kmetje in gozdarji v okolici mest in večjih krajev so v božičnem času opazali več kraj drevesc v okoliških gozdovih.

Sejmi so najprej pomenili napredek (omogočanje trgovanja), zato jih je oblast vzpodbujala, skozi čas pa so iz različnih vzrokov postali coka razvoju kot mnoge zgodovinsko pogojene institucije, npr. cehi, zato za prirejanje novih sejmov oblast ni več potrjevala koncesij. Tudi na celjskih sejmih je bilo podobno. Statistični pregled kramarskih sejmov v začetku 20. stoletja navaja postopno zmanjševanje povpraševanja in prodaje, saj je bilo sejmov preveč, meščani pa so imeli možnost vsakodnevne nabave v vedno številnejših trgovinah meščanskih trgovcev. Organiziranje kramarskih sejmov se je tako izkazalo za nepotrebno. Živinski sejmi so kljub temu, da nikoli niso bili prav uspešni, živeli še naprej. Kmetje so prekupčevali v glavnem z govejo živino, redkeje s konji, zelo malo pa so na sejmih prodali koz in ovac. Še najdlje so živeli svinjski sejmi.

Iz statističnega pregleda sejmov, ki ga je avtorica pripravila ob koncu svoje razprave, lahko razberemo, kaj so pridelovali na kmečkih posestvih, kdaj v letnem času so imeli viške za prodajo, iz podatkov pa je s sklepanjem možno izluščiti tudi, kakšno je bilo tisto leto vreme in posledično letina. Vsekakor je več kot dobrodošla tudi primerjava s cenami pridelkov na sejmih v Mariboru in Ljubljani.

V nasprotju z zmanjševanjem zanimanja za kramarske in živinske sejme je med obiskovalci raslo zanimanje za gospodarske in obrtne razstave, katerih nasledniki so današnji sodobni sejmi.

Kakor pri vseh drugih bi lahko avtorica tudi pri tej raziskavi nekatera poglavja razširila z dodatnimi podatki, vendar se ob tem vedno postavlja vprašanje, ali ne bi ob tem zastavljena naloga izgubila rdeče niti, vsebina dela pa bi zvođenela. Obširnejše delo bi tako tudi prerاسlo okvir zastavljenega cilja. Kljub drobnim napakam, ki jih lahko najdemo v še tako dodelanih publikacijah in ustanovah, ki premorejo neprimerno več denarja za izdajanje knjig, kot je Zgodovinski arhiv Celje, je izdana razprava, zasnovana pretežno na arhivskem gradivu, dragocen prispevek k poznavanju krajevne zgodovine, vpete v krog dogajanj na širšem področju.

*Alenka Kačičnik Gabrič*



**Drago Medved in dr. (ur.): Zreški zbornik 2006. Zreče : Občina Zreče, 2006, 432 strani.**

V zadnjih letih ni malo slovenskih, predvsem mlajših občin, ki se odločajo za izdajo zbornika. Navadno se to zgodi ob posebni priložnosti in s posebnim namenom. Zreška občina je z izdajo zbornika počastila 800-letnico prve pisne omembe kraja, hkrati pa zbornik služi za utrditev krajevne identifikacije in predstavitev kraja širšemu krogu ljudi, ter tako prevzema vlogo trajne vizitke.

Občina je prevzela nase celotno financiranje zbornika, saj nikjer ne zasledimo omemb sponzorjev. Uredniška vloga je pripadla Dragu Medvedu, ki je to delo opravil skupaj z uredniškim odborom. Zbornik skupaj s kratkim uvodnim in zaključnim delom prinaša šestnajst prispevkov, ki posegajo na polje interdisciplinarnosti, torej na različna področja raziskovanja in bi jih lahko po svoji vsebini in kvaliteti nekako razdelili med bolj znanstvene in tiste z bolj poljudno pisano besedo. Vsekakor pa vsebuje pomembno bogastvo podatkov o zgodovinskih, kulturnih in naravoslovnih vrednotah zreškega prostora.

Pomembna popestritev zbornika se mi zdi izbor fotografskega gradiva in priložena zgoščanka, na kateri so posneti zvočni zapisi gradiva iz članka Petra Kosa, in originalni ohranjeni posnetki prvih nastopov ansambla Zreški kovači.

S prijazno besedo in uvodno mislijo "Drevo potrebuje korenine, človekove korenine pa so v nje-